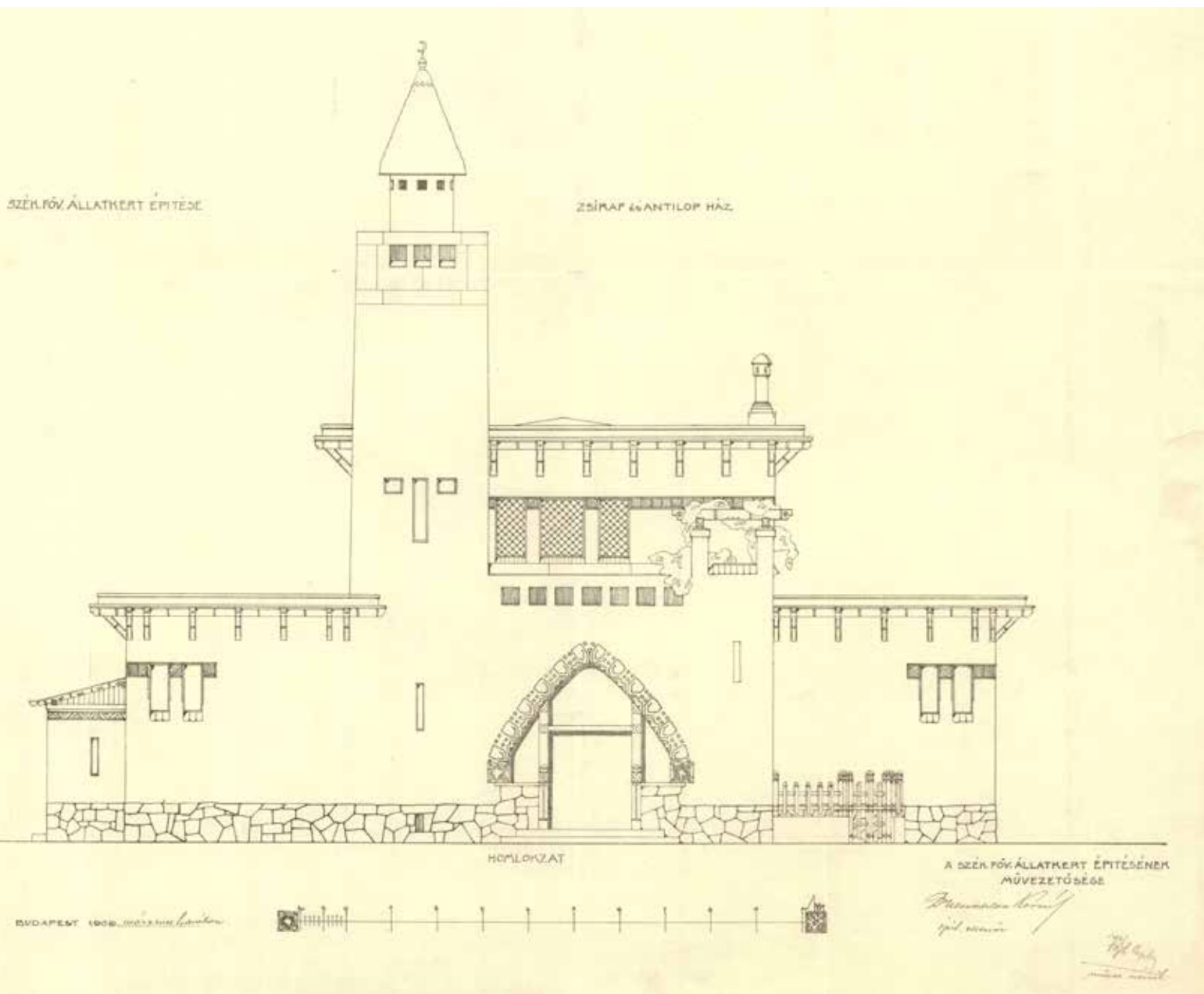

LAUNCHING OF THE KÁROLY KÓS VIRTUAL ARCHIVE

A virtual archive is a database, a source collection and a virtual exhibition at the same time. The Budapest City Archives founded the Béla Lajta Virtual Archive in 2010, which was renewed this year, together with the launching of a new website that showcases the oeuvre of Károly Kós. The content is provided by the BCA, the Hungarian Museum of Architecture and Monument Protection Documentation Centre and the Székely National Museum, and it also includes the decades-long research achievements of architect and architectural historian Anthony Gall. The greatest novelty of the virtual archive is that it presents a significant part of the Kós legacy preserved in the HMAMPDC, including documents that are new to researchers and the general public because they have only been published in fragments.

▲ Az állatkerti Zsiráfház terve, homlokzat, 1909. Budapest Főváros Levéltára

„Hozzátok szólok, akik őseritek minden népek alkotásait, akik tudjátok, hogy milyen barlangban lakott az ősember, milyen sátorban tanyáznak a nomád pásztor-népek, akik őseritek India csudáit, AsszírIA, Babilónia és Egyiptom minden repedt tégláját számon tartjátok. Minden vonalat, minden csigácskát és akantszlevelet, amit valaha görög, vagy római művész köre rajzolt és kőfaragó kalapácsütése ütött: ősmertek. A középkor minden szép és torz alkotását, Bizánc misztikus templomaitól a csúcsíves katedrálisokon keresztül hideg Norvege fatemplomáig, könyv nélkül felsoroltok, akik Teodorik ravennai rompalotájától kezdve Skócia düledező manorjáig minden emberi palotát és kunyhót típusok szerint és egyenként felsoroltok, hozzátok szólok, magyar építésszek. Írok nektek arról, amit ti nem tudtok és amit ti letagadtok, apáink, nagyapáink és dédapáink építőmunkájáról.”

[Kós Károly: Régi Kalotaszeg, 1911.]

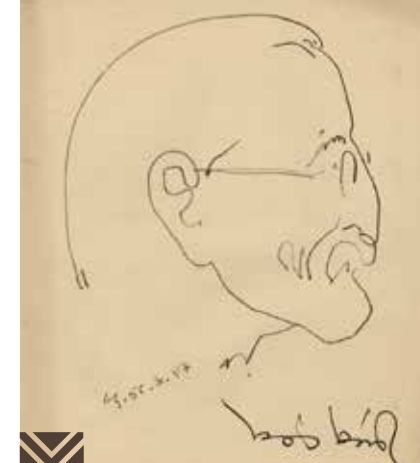

ELINDULT A KÓS KÁROLY VIRTUÁLIS ARCHÍVUM

Magyaróvári Fanni Izabella

László Gyula portréja Kós Károlyról, 1956. október 18. Budapest, MÉM MDK ▶

Közel kétévtényi előkészítés után, 2022 decemberében elindult a Kós Károly építészeti munkásságát bemutató Kós Károly Virtuális Archívum. A honlap induló tartalmát Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (a továbbiakban MÉM MDK), a Székely Nemzeti Múzeum anyagai, valamint dr. habil Anthony Gall PhD, ausztrál származású építész, építészettörténész több évtized alatt felhalmozott gyűjtései adják. A honlap a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával Budapest Főváros Levéltára, a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, valamint az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kar (a továbbiakban ÓE Ybl) együttműködésének eredményeképpen jött létre.

Virtuális archívum – adatbázis, katalógus, virtuális kiállítás, és még annál is több

Lajta Béla építész halálának 90. évfordulóján, 2010 októberében Budapest Főváros Levéltárában kiállítás nyílt Lajta építészetről, egyúttal bemutatták a *Lajta Béla Virtuális Archívumot* is, amely hiánypótló módon összegezte az építész életművének dokumentumait. A honlap szerkesztője Csáki Tamás művészettörténész, Lajta Béla életművének kutatója. A Lajta Béla Virtuális Archívum volt az első olyan magyar nyelvű honlap, amely egy építész életművét dolgozta fel a teljességre törekedve, levéltári írásos és tervdokumentumokkal, korabeli sajtóanyagokkal és az épületek egykori és aktuális állapotát bemutató fotókkal színesítve. Tizenkét év elteltével a honlap megújult, és az építész európai utazásai során vásárolt fotóival bővült.

A virtuális archívum műfaja egyszerre hordozza magában az adatbázis, a forrásgyűjtemény és a virtuális kiállítás tulajdonságait. A honlap jelentős mennyiségű digitális tartalom közzétételét teszi lehetővé, amelyet a hagyományos könyvformátum nem bír el. További fontos jellemzője, hogy mindenekelőtt elsődleges forrásokat tesz közzé – tervanyagokat, leveleket, költségzámításokat, ceruzavázlatokat, korabeli sajtóanyagokat –, így a nagyközönség számára is élvezhető, ugyanakkor hiteles és szakmailag megalapozott tartalmakat ad át az egyes témákról. Azt pedig mindenki maga dönti el, mennyire szeretne elmélyedni egy-egy témában: csak végignézh néhány fotót a ki-

emelkedő épületekről, vagy esetleg letölti és elolvassa a korabeli sajtóanyagokat is, és a térképen kikeresve a hozzá legközelebb eső épületet, akár el is látogat oda. Budapest Főváros Levéltára jelenleg ezen felül három tematikus oldallal rendelkezik: *Holokauszt-émlékdal*, *Lakás-Történet honlap*, *Ybl Miklós Virtuális Archívum*.

Kós Károly hagyatéka a Magyar Építészeti Múzeumban

Kós Károlyt nem szükséges e lap olvasóinak részletesen bemutatni: építész, író, szerkesztő, akinek életműve végigvonul a 20. századon: fiatalon a budapesti állatkerti épületeket tervezi, idős korában Makovecz Imrét és társait fogadja kolozsvári otthonában. Ennek a hatalmas életműnek a feldolgozására vállalkozott harminc évvel ezelőtt Anthony Gall, aki a *Kós Károly Virtuális Archívum* főszerkesztője. A 2002-ben angol és magyar nyelven megjelent *Kós Károly és műhelye – Tanulmány- és adattár* a mai napig a legteljesebb adattára Kós építészeti munkáinak, ez képezi a honlap alapját is. Azóta a Kósról készült összefoglaló kötetek sora tovább bővült: az 1907–1914 közötti éveket feldolgozó kötettel (Fabó Beáta–Anthony Gall: *Napkeletről jöttem, nagy palotás rakott városba kerültem...*), a Holnap Kiadó *Építészet Mesterei* sorozatának részeként megjelent monográfiával és a sepsiszentgyörgyi épületeket bemutató *Kós Károly és Sepsiszentgyörgy – a székely nemzetnek székely kultúrházat akartam* című kiadvánnyal. A Kós Károly Virtuális Archívum az előbbiekhöz képest újabb lépést tesz az életmű minél szélesebb feltárása felé.

1993 óta rendszeresen készültek az életművet bemutató vándorkiállítások, első sorban Anthony Gall és az akkori OMvH Magyar Építészeti Múzeum közreműködésével (1993–98), a Kós Károly Egyesülés szervezésében Gerle János (2006), majd 2012-től a Budapest Fővárosi Levéltár szervezésében (Kenyeres István–Anthony Gall–Fabó Beáta: *Napkeletről jöttem, nagy palotás rakott városba kerültem...* 2012, Sztambul, 2016), majd legutóbb Párizsban, a Párizsi Magyar Kulturális Intézetben láthatta őket a nagyközönség (kurátorok: Anthony Gall és Kenyeres István), a pandémia miatt leginkább csak virtuális formában. A MÉM MDK Magyar Építészeti Múzeum Kós-anyagának legimpozánsabb darabjai – az állatkerti bölényház makettje és az építésről Kós András által készített fejportré – is szerepeltek a tárlaton. A virtuális archívum legnagyobb újdonsága, hogy bemutatásra kerül a MÉM MDK-ban őrzött Kós-hagyatéék jelentős része. Korábban ez a hagyatéék csak töredékesen volt dokumentálva, ezért több olyan dokumentumot tartalmaz, amely újdonság a kutatók és a nagyközönség számára. A Kós Károly hagyatéékából származó levelezéseket, terveket, fotókat, kéziratokat az építész fia, Kós András szobrászművész ajándékozta a Magyar Építészeti Múzeumnak 2004-ben. Többsége írásos emlék, de még így is nagy számú, közel 1000 darabból álló építészeti vonatkozású anyag található köztük. Ezek nagy része terv, ám az egyes épületek eredeti állapotát bemutató fotók, és az építkezésekhez kapcsolódó jegyzetek, levelek, iratok is megőrződtek. A Virtuális Archívum előkészületeként az építészeti anyag feldolgozása és digitalizálása is megtörtént.

Többségében a két világháború között és 1945 után keltezett dokumentumokat találunk, de elszórtan vannak első világháború előtti és alatti anyagok is. Ez azért bír különös jelentőséggel, mert az építész korai tervrajzainak többsége odaveszett 1944-ben, a Varjúvárat ért pusztítások és fosztogatások során (köztük a Wekerle-telep házi példányai is). Budapesti vonatkozású rajzait viszont Budapest Főváros Levéltára őrzi, és ezek a honlapon is megtekinthetők. A BFL-ben őrzött anyag egyik kiemelkedő jelentőségű része a Fővárosi Állatkert építkezésével kapcsolatos több ezer oldalnyi, és több mint ezer tervlapnyi gyűjteménye. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban is számottevő terv- és iratanyag található, amely korábban a BFL közreműködésével digitalizálásra került. Az utolsó évtizedekben Haris László és Alapfy László fotóművészek számos felvételt készítettek Kós Károly épületeiről, amelyek az Anthony Gall saját gyűjtéséből származó dokumentumokkal együtt folyamatosan kerülnek fel a honlapra.

A MÉM MDK Magyar Építészeti Múzeumban található például a sepsiszentgyörgyi Vármegyei Közkórház épületeinek tervei. Hat épület terveit tartalmazza, amelyek az első világháború alatt, vagy azután készültek. A kórház főépülete – amelynek falai még Kós tervei alapján készültek, de más tervezők közreműködésével lapos tetővel épült – így a fellelhető tervek alapján rekonstruálhatóvá vált. Erre vállalkoznak az ÓE Ybl hallgatói, akik a tervek alapján digitális 3D modellt készítenek az archívum számára.

Kós Károly első világháború utáni építészete kevésbé ismert. Ennek egyik oka, hogy a nagy volumenű budapesti építkezésekhez képest (Budapest Főváros Állat- és Növénykertje, Wekerle-telep, Koronázási díszletek, Városmajor utcai elemi iskola és óvoda) kisebb épületek tervezésével, falusi templomok helyreállításával foglalkozott. Erdély sokáig elszigetelt volt a magyarországi közvéleményszámára, különösen a második világháború utáni időszakban. Későbbi alkotásainak száma sokkal nagyobb, mégis hátrébb sorolódnak a század első évtizedeinek főműveihöz képest.

„Próbálkoztam közben építészeti tervezéssel is, de ez eleinte, néhány anyagilag igen rosszul sikerült munkától eltekintve (kolozsvári Iris porcelángyár épülete, fejrődi g. kat. templom, feleki g. kat. templom restaurálás és bővítés, magán lakóház) az építészeti munkakört egyelőre el kellett hagynom, ill. el kellett hanyagolnom, mint kenyérkereső foglalkozást, és csak a magyar ref. egyház kulturális építkezéseiben vállaltam a magam köteles részét: önköltségen, vagy teljesen ingyen (vistai ref. templom restaurálása és bővítése tervei, magyarbikali ref. templom restaurálása és bővítése munkáját, sepsiszentgyörgyi ref. egyház elemi iskolája tervei és építése, nagybaconi ref. kultúrház tervei, a 30-as években mákófalvai, körösfői, váralmási ref. kultúrházak, bacai ref. templom, zsoboki ref. iskola, bábonyi ref. iskola és templom, brassói ref. aggmenház, nagyenyedi ref. kollégium elemi iskolája, bonchidai Árpád-kori ref. templom restaurálása, nagyenyedi ú.n. fejedelmi palota restaurációs terve, szászvárosi középkori ref. templom restaurációja, ref. egyházkerület bábonyi tanyagazdaságának építkezései, brassói unitárius egyház imaháza, parochiája és bérházépítkezése, stb.). Tehát főleg a református egyház számára vállaltam ezt a munkát, mint református vallású és nevelésű magyar, és túlnyomórészt Kalotaszeg falvaiban dolgoztam, legszűkebb pátriában. A magyar nemzetépítő munkából is elsősorban ref. egyházam keretén belül vettem ki részemem, mint a kalotaszegi

egyházmegye tagja, majd tanácsosa, végül főgondnoka, mint a ref. theologia előljáró tagja, a theológián az egyházművészetnek 3 évig (amíg ezt a tantárgyat egyáltalán kötelezően tanították ott) előadója, mint a ref. egyházkerület műemlék-bizottságának tagja, és építész-előadója.”
[...]

„A visszacsatolásnak számomra első fontos eseménye volt, hogy a Kultuszminiszter úr előterjesztésére a Kormányzó Úr ő Főméltósága kitüntetett a magyar szellemi munkásnak kijáró legnagyobb kitüntetéssel: a Corvin-koszorúval.

Első következménye pedig az lett, hogy újra építész lehettem. A kultuszminisztérium megbízásából a kolozsvári Nemzeti Színház helyreállításának, az iparügyi minisztérium megbízásából a marosvásárhelyi rendőrkapitányság átalakításának munkáját kaptam meg és végeztem el. Régi törekvésem valósult meg és régi vágyam teljesült, amikor Kolozsvár polgármestere megbízott a kolozsvári Múcsarnok tervezésével és művezetésével, 1942-ben. Ugyancsak 1942-ben bízott meg a város, a Műemlékek Országos Bizottsága jóváhagyásával, a kolozsvári Mátyás király szülőház restaurálásával. Terveztem a vármegyének Kalotaszegre, Győrővásárhelyre községházát és levanteotthont, Bánffyhungad városának kultúrház és levanteotthon-épületet, készítettem a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum számára bővítési tervet...”¹

¹ Kós Károly: *Életrajzom*. 1943. május 25. Gépelt kézirat, MÉM MDK Adattár, 918/3 doboz.

www.kos.bparchiv.hu

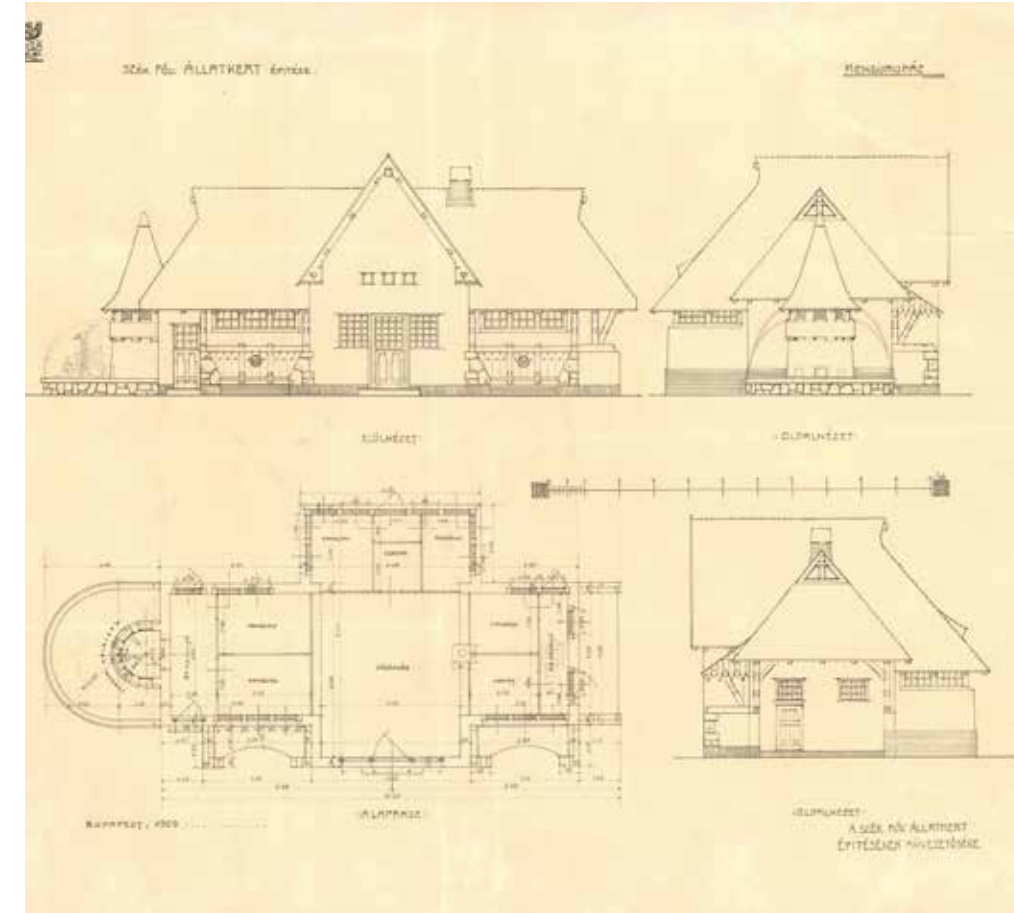
Főszerkesztő: Anthony Gall

A honlapot összeállították: Magyaróvári Fanni Izabella, Medgyesy-Töreky Flóra, Mészáros Rebeka, Kolman Martin
Angol fordítás: Charles Horton

A honlap a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jött létre.

Az állatkerti Kenguruház terve, homlokzat, 1909. Budapest Főváros Levéltára ▶

A korszakban gyakran visszatérő épülettípusok a művelődési ház, a parókia és a lakóház. A falusi gazdaság témája már fiatalon is foglalkoztatta az építészt, az 1909–1910-ben felépült sztárai Varjúvárbán kertet, gyümölcsöst létesített, állatokat tartott. Már 1915-ben *Testamentum és agrikultúra* című írásművében is mezőgazdasági és gazdálkodási témákról írt. A két világháború között is készített tpusterveket lakóházakhoz, majd gazdasági épületekhez, iskolákhoz, templomokhoz, részt vett az ONCSA-programban (Országos Nép- és Családvédelmi Alap szociális lakásépítési programja) is. A második világháború után falusi mintagazdaságot tervezett, az ötvenes években különböző tanulmányokat, szakkönyveket írt mezőgazdasági építészeti témában. Az 1951-es mőcföldi tanulmányúton vázlatokat, felmérési rajzokat készített, amelyeket illusztrációként használt fel tanulmányához. Ezen alkotásait összegzi a Virtuális Archívum mezőgazdasági építészeti tematikus adatlapja. Kós számára minden tervezési feladat ugyanolyan fontos volt, a mezőgazdasági épület és a művelődési ház is.

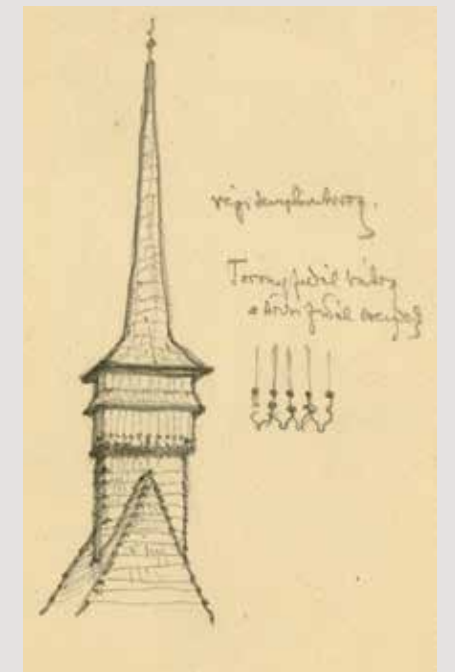

„Még 1944 őszének végén (...) 1945 januárjában, mint választott dékánja, megnyithattam a kiűritett és bezárt »Mezőgazdasági Főiskolát«, melyben akkor egy évig, majd a »Főiskolának« Intézté (Institutul Agronomic-ká) átalakítása után ennek magyar tagozatán – 1948-tól 1953-ig tanítottam, amikor aztán 70 éves koromban nyugdíjba mentem. (...)

Életemnek ebben az utolsó, 1945-től máig terjedő öregkori időszakában szépirodalmi, és szépirodalommal rokontárgyú irodalmi munkásságom a minimumra csökkent. Eredménye csupán néhány igénytelen karcolat, miniatűr tanulmány, emlékezés-vázlat... Ugyanakkor szakirodalmi munkásságom eredménye is mindössze néhány építészeti-művészeti tárgyú cikkecskén

kívül egy 1946-ban megjelent »Falusi építészeti« című tanácsadó könyvecske a falusi nép számára és egy »Mezőgazdasági építészeti« címen 1957-ben megjelent igényesebb építészeti szakkönyv főiskolás hallgatók, illetve gyakorlati mezőgazdasági szakemberek számára, mindkettő nagyszámú ábra-illusztrációval.

S ha leszűkített határok között is, de az építészeti gyakorlati munkaterületén is tevékenykedtem. Eredménye: néhány több-kevesbé igényes műemlék restaurálása és új templom tervezése mellett (felépítve csupán a Kolozsvár-Irisz-telepi és a brassói) több fel nem épült, illetve módosítva sőt csonkán felépült kultúrház és mezőgazdasági üzemi épület és aránylag számos, jórészt – jól-rosszul – felépült igénytelen családi lakóház, illetve falusi parochiális épület.”

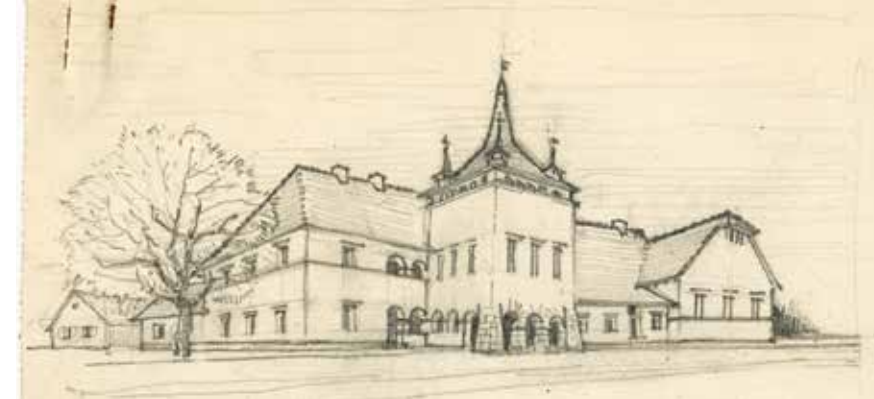
▲ Templomtorony vázlata a mőcföldi tanulmányútról, 1951. MÉM MDK

▲ Malmos Andor villája Budapesten. Távlati kép, nyomat, 1928. MÉM MDK

Kultúrház vázlata Magyarkapusra,
1954. MÉM MDK ▶

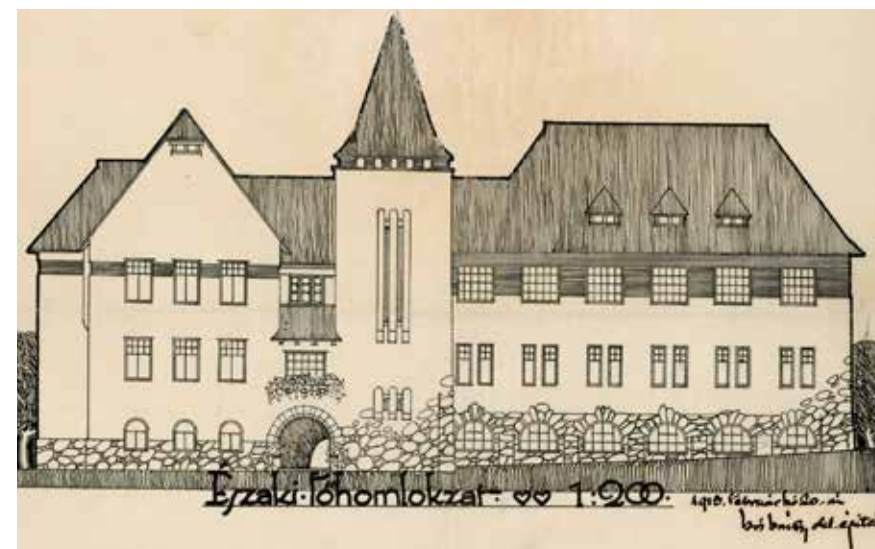
Hatvan év tervezői munka, csaknem ezer dokumentum – egy honlapon

A Kós Károly Virtuális Archívum első mér-földkövével állunk, három közgyűjtemény építészeti anyagai adják az archívum alapjait: Budapest Főváros Levéltára, a Székely Nemzeti Múzeum, valamint a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ. A három közgyűjtemény anyaga 700 darabot meghaladó dokumentummal gazdagítja a honlapot. Ezeket egészítik ki az Anthony Gall, Haris László és Alapfy László évtizedes gyűjtési és dokumentálási munkáiból származó dokumentumok és fényképek. Ez a meglehe-

tősen nagy szám azonban még nem fedi teljesen Kós építészeti munkásságát, több épületének tervdokumentációja folyamatosan kerül majd fel a honlapra. Jó esély van arra, hogy további elveszettek hitt anyagok is előkerülnek.

Kós Károly hagyatéka szétszóródott, és ezt a hatalmas életművet – közel hatvan év aktív tervezői-szervezői-oktatói munkáját – a Kós Károly Virtuális Archívum igyekszik a lehető legteljesebben visszaadni, méghozzá olyan kereshető, jól strukturált rendszerben, amelyben a honlap az egyes alkotásokhoz az életművön belüli párhuzamokat ajánl megtekintésre. A honlap épít az újonnan napvilágra kerülő feldolgozásokra, szakdolgozatokra, publikációkra.

▼ Anya- és csecsemővédelmi pavilon terve, Vármegyei Közkórház, Sepsiszentgyörgy. Északi homlokzat terve, 1918. MÉM MDK

Már a nyitóoldalon is elkezdhetjük az épületek böngészését az idővonal vagy a térkép segítségével. A honlap felső menüsávjában a Kós Károly alkotásai menüpont adja a honlap gerincét, minden építészeti alkotásához – legyen az megépült munka vagy papíron maradt terv – külön adatlap készült. Az egyes adatlapok a lehető legtöbb információt tartalmazzák az adott épületről, és térképen is megadják annak helyét. Az egyes adatlapokhoz különböző galériák tartoznak – Korabeli fényképek, Fotók, Tervek, Vázlatok, Grafikák, Makettek, Egykorú ismertetések –, amelyek a hozzájuk kapcsolható dokumentumokat tartalmazzák. A galériákba rendezett egyes dokumentumoknak külön adatlapja van, ami lehetővé teszi, hogy az ezekhez kapcsolódó összes információ megjelenjen a kép megnyitásakor.

A Kós Károlyról menüpont alatt az építészet életrajza olvasható, és annak különböző résztermái (például A Fialatok, Kós Károly és a műemlékvédelem). Az Életrajz dokumentumai fül Kóshoz kapcsolódó műtárgyakat, ábrázolásokat, iratokat tartalmaz, amelyek árnyalják, személyesebbé teszik az építészről alkotott képünket. A menüsávban külön menüpont alatt található a Kós-irodalom, és egy részletes kereső, amelynek segítségével különböző szempontok szerint szűrhetünk az adatlapok és dokumentumok között (pl. az építetők alapján). A térképes kereső újdonság Budapest Főváros Levéltára tematikus honlapjain, és nagy segítséget nyújt akár városi sétákhoz is.

A honlap Kós életművén belül csupán építészeti munkásságát dolgozza fel, ami önmagában is tekintélyes méretű. A Kós Károly Virtuális Archívum folyamatosan bővülő, megújuló, élő archívum.

„Mert össze kell szednünk nagy fáradtsággal az ország minden részéből a széjjel-szórt köveket...”

(Kós Károly: Régi Kalotaszeg, 1911.)

◀ Vázlat a mócföldi tanulmányútról, 1951. MÉM MDK

